

Covid-19 โลกเปลี่ยนคน คนเปลี่ยนโลก'63 Series

“แตกบ้านแตกเมือง”: ว่าด้วยโลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนต่อสถานการณ์วิกฤต¹

พงษ์เทพ บุญกล้า*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนต่อประเพณีแตกบ้านต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19 (COVID-19) และ เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มแม่น้ำมูนกับการรับมือต่อสถานการณ์วิกฤตหลังโครงการพัฒนา ข้อมูลที่นำเสนอในบทความนี้มาจากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร การทำวิจัยภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทางโทรศัพท์มือถือ (กรณีแรงงาน) ในช่วงระยะเวลาที่ผู้ศึกษาไม่สามารถลงพื้นที่ภาคสนามได้ในช่วงการเฝ้าระวังการแพร่กระจายของโรคโควิด 19 โดยใช้แนวคิดโลกทัศน์ (Worldviews) และ แนวคิดคลื่นลูกที่สาม (The Third Wave) เป็นแนวคิดในการศึกษา พบว่า

สังคมลุ่มแม่น้ำมูนเคยเกิดเหตุการณ์โรคระบาดในประวัติศาสตร์สะท้อนผ่านประเพณี “แตกบ้าน” ในเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นรวมถึงสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น “ภู” (เจดีย์) สิม (โบสถ์) และศาลบรรพบุรุษ เป็นต้น รวมถึงกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคงด้านสุขภาพ ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เป็นองค์ความรู้พื้นบ้าน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และกุศโลบายให้ชนรุ่นหลังเกิดสำนึกที่ดีต่อชุมชน ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่อพลังเหนือธรรมชาติ และต่อธรรมชาติ รวมถึงความสัมพันธ์ของคนกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทรัพยากร อีกทั้งสะท้อนโลกทัศน์ 4 มิติ ได้แก่ 1) โลกทัศน์ต่อพิธีกรรมและพลังเหนือธรรมชาติ 2) โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19 3) โลกทัศน์ต่อคนในครอบครัว คนในชุมชน และสังคม

¹ คำว่า “แตกบ้านแตกเมือง” เป็นการเล่นคำซึ่งสะท้อนจากสองสถานการณ์ที่เกิดขึ้นคือ “การแตกบ้าน” เป็นความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของคนลุ่มแม่น้ำมูนที่จัดขึ้นตามคำทำนายเกี่ยวกับโรคระบาดและเหตุวิกฤต ซึ่งปี พ.ศ.2563 ตรงกับการเกิดโรคระบาดโควิด 19 และ “การแตกเมือง” สะท้อนผ่านการเดินทางของคนจากภายนอกชุมชนในเมืองเพื่อกลับสู่ภูมิลำเนา, และคำว่า “มูน” สะกดด้วย “น” แทน “ล” เป็นการใช้อย่างผิดคำในภาษาพื้นถิ่นอีสาน หมายถึง “มูนมังมรดกที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น”.

* สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ขอขอบพระคุณท่าน รศ.ดร.กนกวรรณ มະโนรมย์ และ ดร.สุรสม กฤษณะจู่ทะ ที่ให้คำปรึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างดี.

และ 4) โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตในกลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์หลังการพัฒนา ขณะที่ความช่วยเหลือจากภาครัฐไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง การแก้ปัญหาหลังสร้างเขื่อนราษีไศลจะนำไปสู่การฟื้นฟูทรัพยากรและความมั่นคงทางอาหารเพื่อรองรับการ “แตกเมือง” กลับภูมิสำเนาของแรงงานและประชาชนกลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์วิกฤตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ แยกบ้านแตกเมือง, โลกทัศน์, กลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์, วิกฤตโควิด 19

บทนำ

เนื่องจากผู้ศึกษาลงพื้นที่ภาคสนามชุมชนกลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์ด้วยบทบาทผู้ช่วยนักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ใน “แผนการชดเชยการสูญเสียรายได้จากการประกอบอาชีพและการใช้ประโยชน์จากป่าบุงป่าทาม กรณีเขื่อนราษีไศล” ระหว่างเดือน ตุลาคม 2562 ถึง มีนาคม 2563 ร่วมกับนักวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์ ด้านชลศาสตร์ ด้านภูมิศาสตร์ และด้านป่าบุงป่าทาม เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในพื้นที่ชุมชนแถบกลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดร้อยเอ็ด ใน 9 อำเภอ จำนวน 196 หมู่บ้าน ทั้งที่ได้รับผลกระทบ และผลประโยชน์จากการสร้างเขื่อนราษีไศล จึงเกิดความสนใจในการศึกษาประเด็นอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและจะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจในมิติอื่นๆ

สำหรับบทความนี้ เป็นการศึกษาต่อยอดจากข้อมูลภาคสนามดังกล่าวเพื่อเติมเต็มความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาและสถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นระดับชุมชน โดยหยิบยกปรากฏการณ์สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ในการอธิบาย ซึ่งคัดเลือกหมู่บ้าน 3 แห่งเพื่อสะท้อนสภาพสังคมกลุ่มแม่บ้านน้ำมนต์ให้กระจายครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ บ้านไกลเสนียด ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ บ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพธิ์ทราย จ.ร้อยเอ็ด และบ้านจอมพระ ต.บึงบูรพ์ อ.บึงบูรพ์ จ.ศรีสะเกษ เนื่องจากชาวบ้านกล่าวถึงข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน เหตุการณ์โรคระบาดในอดีตผ่านความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่ชาวบ้านเรียกว่า “แตกบ้าน” และเชื่อมโยงกับสถานการณ์โรคโควิด 19 ที่เกิดขึ้นอย่างหนักในช่วงปี พ.ศ. 2563 โดยข้อมูลมาจากการศึกษาเชิงคุณภาพ การรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร การทำวิจัยภาคสนามที่ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม นอกจากนี้ได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทางโทรศัพท์มือถือ (กลุ่มแรงงาน ซึ่งเดินทางกลับมาพักตัวที่หมู่บ้านในช่วงสถานการณ์วิกฤตโควิด 19) ขณะที่ช่วงเวลาสำคัญในการรวบรวมข้อมูลนี้ผู้ศึกษาไม่สามารถลงภาคสนามได้ เพราะต้องปฏิบัติตามมาตรการ “Lockdown” และการเฝ้าระวังการแพร่กระจายของโรคโควิด 19 ตามประกาศพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน (พ.ร.ก.ฉุกเฉิน) ควบคุมไม่ให้มีการเดินทางข้ามจังหวัด หลังจากสถานการณ์เริ่มคลี่คลายลงกลุ่มตัวอย่างที่เป็นแรงงานส่วนใหญ่ต้องเดินทางกลับไปทำงาน จะไม่มีเวลาในการให้ข้อมูลได้จึงใช้การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์มือถือเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มข้อมูลในครั้งนี้

อย่างไรก็ดี การศึกษา “โลกทัศน์” (Worldviews) จะนำไปสู่การเข้าใจระบบคิด ความรู้สึก วิถีชีวิต วิธีปฏิบัติของคนในสังคมลุ่มแม่น้ำมูนที่สะท้อนประเด็นสำคัญต่างๆ เช่น ความมั่นคงด้านสุขภาพ ด้านทรัพยากร ด้านอาหาร รวมถึงนโยบายการพัฒนาลุ่มแม่น้ำมูนใน บริบทสถานการณ์วิกฤต และการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 บทความแบ่งการอธิบายออก 5 ส่วน คือ 1) ประวัติศาสตร์โรคระบาดในสังคมมนุษย์ เป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ สถานการณ์โรคระบาด ความมั่นคงด้านสุขภาพในสังคมมนุษย์ 2) ประเพณีแต่กบ้านแห่งลุ่ม แม่น้ำมูน อธิบายประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของคนอีสานและลุ่มแม่น้ำมูน 3) แนวคิดและ งานวิจัยเกี่ยวกับโลกทัศน์และคลื่นลูกที่สาม 4) ว่าด้วยโลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนต่อ สถานการณ์วิกฤต ซึ่งแบ่งประเด็นสำคัญออกเป็น 4 ด้าน คือ โลกทัศน์ต่อพิธีกรรมและพลัง เหนือธรรมชาติ, โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19, โลกทัศน์ต่อคนในครอบครัว คนใน ชุมชน และสังคม, และ โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตในลุ่มแม่น้ำมูน และ 5) อภิปรายและ สรุปผล ดังนี้

ประวัติศาสตร์โรคระบาดในสังคมมนุษย์

ประวัติศาสตร์โรคระบาดในสังคมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับ ความมั่นคงด้านสุขภาพและ ด้านอาหาร กล่าวคือ มนุษย์ผ่านช่วงเวลาของปัญหาและภาวะวิกฤตโรคระบาดที่ส่งผลกระทบต่อ มิติต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงของรัฐ สุขภาพ และอาหาร เช่น กรณีตัวอย่างการล่มสลายของ Machu Picchu แห่งอินคาที่การเผชิญโรคระบาด ชาว อินคาสมัยนั้นไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ผนวกกับการรุกรานของอาณานิคมนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง ส่งผลให้ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่ถูกกลบเลือนและมุขปาฐะ จางหายไป² หรือในพระคัมภีร์เอ็กโซดัส (Exodus) ของชาวยิว (Jewish people) ชนชาติ หนึ่งซึ่งนับถือศาสนาและพระเจ้า มีบันทึกเกี่ยวกับโรคระบาดและภัยพิบัติครั้งใหญ่ไว้ในบัญญัติ 10 ประการ³ ซึ่งในแถบเอเชียก็เคยเกิดเหตุการณ์โรคระบาดครั้งใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมเช่นกัน

ในสังคมท้องถิ่นของญี่ปุ่นราว 1,200 ปีก่อน เชื่อว่าการเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ และโรคระบาดอย่างหนักต้องปิดป่าสิ่งชั่วร้ายคนญี่ปุ่นจัดเทศกาลชื่อว่า “Gion Matsuri” เป็น

² โปรดดู ดินแดนที่หายไปของชาวอินคา. เว็บไซต์

<https://worldcivil14.blogspot.com/2014/09/machu-picchu.html>. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

³ ได้แก่ การเกิดกระแสน้ำแดง เหตุการณ์ฝูงกบบุกเมือง เหตุการณ์ฝูงรึ้น ฝูงเหลือบหรือแมลงวันคอกม้า การ ระบาดของไวรัสบลูทังที่มีรึ้นเป็นพาหะ การเกิดฝีเน่าเหม็น พายุลูกเห็บทำสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงและไข้แมลงฟัก ปัญหาตึกแต่นทะเลทรายบุกกินพืชทำให้เกิดความอดอยาก พายุทะเลทรายและการล้มตายของคนเพราะไม่มี อาหาร เชื้อราทำลายระบบภูมิคุ้มกันในตับและไต, เว็บไซต์ <https://www.youtube.com/watch?v=y-WDq6yDoqc>. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

การชำระล้างเมืองให้บริสุทธิ์ เช่น การไหว้ศาลเจ้า Yasaka-jinja บูชาเทพีแห่งดวงอาทิตย์ Amaterasu Omikami จัดขบวนรถแห่ พิธีขงชา การแสดงพื้นเมือง หรือ การเดินรำแบบโบราณ⁴ ปัจจุบันชาวญี่ปุ่นยังคงสืบทอดเทศกาลดังกล่าวแต่รูปแบบได้ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ส่วนกรณีเหตุการณ์โรคระบาดครั้งรุนแรงในสยามที่ถูกกล่าวถึงอย่างน้อย 3 ครั้ง ได้แก่ อหิวาตกโรค โรคไข้ทรพิษ และกาฬโรค ราวๆ พ.ศ. 2360-2502 ชาวสยามมีการจัดการกับโรคระบาดผ่านกิจกรรมที่สะท้อนความเชื่อและพิธีกรรม⁵ ซึ่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ (2563) กล่าวถึง “กาฬโรค” (The Black Death) แปลว่า “ความตายสีดำ” เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสยามกับจีนและโลก เชื่อมต่อเส้นทางการค้าผ่านเรือสำเภาทำให้โรคระบาดแพร่กระจายไป การจัดการโรคระบาดสมัยนั้นผูกโยงกับความเชื่อและพิธีกรรม โดยปรากฏภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับโรคระบาดทั้งในแถบเอเชียและในยุโรป เช่น การใช้เวทย์มนต์ คาถา และความเชื่อปัดเป่ารักษาโรค นอกจากนี้ ในสังคมอิสลามและลุ่มแม่น้ำมูนก็เคยผ่านประสบการณ์โรคระบาดครั้งรุนแรงซึ่งจะถูกกล่าวถึงในส่วนถัดไป

ภาพ: สะท้อนสังคมมนุษย์ที่ต้องเผชิญกับโรคระบาดทั้งในพื้นที่แถบเอเชีย (A) และแถบยุโรป (B)⁶

สถานการณ์วิกฤตโรคระบาดได้รับความสนใจในสังคมเรื่อยมา เช่น การบอกเล่าผ่านภาพยนตร์ทั้งไทยและต่างชาติ โดยผู้สร้างอิงข้อมูลทางประวัติศาสตร์โรคระบาด การเผชิญโรคระบาด ความมั่นคงด้านสุขภาพ และความมั่นคงด้านอาหาร ได้แก่ เรื่อง The Black Death: ฝืห้าอโยธยา โดย ม.ร.ว.เฉลิมชาติ ยุคล เรื่องราวของอโยธยากับการเกิดโรคกาฬโรค “ฝืห้า” ยุค

⁴ โปรดดู เทศกาลขับไล่โรคระบาดก๊อน มัตสึริ. เว็บไซต์

<https://travel.trueid.net/detail/XM77XO3Pk9PM>. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

⁵ โปรดดู ศิลปะวัฒนธรรม. 3 โรคระบาดสำคัญของสยาม อหิวาต์, ไข้ทรพิษ, กาฬโรค ทำแสบกับเราอย่างไรบ้าง. เว็บไซต์ https://www.silpa-mag.com/history/article_24493. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

⁶ ภาพ (A) สะท้อนการระบาดของโรคทำในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (น่าจะเป็นภาพชายชาวจีนเห็นได้จากการไว้เปียแบบแมนจู). (https://www.silpa-mag.com/history/article_24493) และภาพ (B) ภาพเขียน "The Plague at Ashdod" (โรคระบาดในเมืองแอสซอด) โดย Nicolas Poussin โยงโรคระบาดในพระคัมภีร์เก่าให้สัมพันธ์กับ กาฬโรค มีหนูตัวเล็กๆ บนฐานเทวสถาน. (https://www.silpa-mag.com/history/article_44799). เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

สมัยที่การเชื่อมโยงการค้าและคมนาคมระหว่างอโยธยากับจีนและโลก ชาวเมืองเผชิญโรคระบาดหิบบอาวุธต่อสู้กับผีห่า พระสงฆ์ประกอบพิธีกรรมสวดมนต์และวางสายสิญจน์ป้องกันผีห่า ขณะที่ผู้คนล้มตายและมีการขนเสียบียงอาหารและอพยพย้ายไปหาที่อยู่ใหม่ หรือเรื่อง The Kingdom 1,2 : ผีดิบคลั่งบัลลังก์เดือด (2019-2020) โดย คิมซองฮุน อ้างอิงเรื่องราวประวัติศาสตร์อาณาจักรโชซอนของเกาหลี สะท้อนวิกฤตโรคระบาดเกิดขึ้นพร้อมกันกับภัยแล้งและความอดอยาก ชาวเมืองติดโรคระบาดกลายเป็น “ซอมบี้” ชาวเมืองหนีเอาตัวรอดใช้อาวุธต่อสู้กับซอมบี้ ขณะที่ขุนนางและราชวงศ์ในวังหลวงวุ่นวายอยู่กับการช่วงชิงบัลลังก์และแก่งแย่งอำนาจ ไม่สนใจแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในอาณาจักร ส่งผลให้เกิดสภาวะขาดแคลนอาหารและความโกลาหลทั่วอาณาจักร และเรื่อง Contagion: สัมผัสล้างโลก(2011) Scott Z. Burns (ผู้แต่ง) Steven Soderbergh (ผู้กำกับ) เรื่องราวการระบาดของไวรัสซึ่งเกิดขึ้นแถบเอเชียสันนิษฐานสาเหตุว่าเกิดจากการบริโภคสัตว์ป่าทำให้เชื้อไวรัสระบาดจากสัตว์สู่คน การคมนาคมขนส่งทางเครื่องบินทำให้เชื้อโรคแพร่กระจายสู่ยุโรปอย่างรวดเร็ว ผู้คนล้มป่วยด้วยอาการไอ ไข้ ลมชัก เลือดคั่งในสมอง และเสียชีวิตอย่างปริศนา องค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) คิดค้นและผลิตวัคซีนต้านไวรัสได้สำเร็จปัญหาจึงคลี่คลายลงเป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีภาพยนตร์อีกหลายเรื่องที่น่าสนใจ การนำเสนอข้อมูลในภาพยนตร์สะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับโรคระบาดที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษย์ ฉายให้เห็นภาพของความกลัว ความโกลาหลในสังคม ความเข้าใจและการจัดการกับโรคระบาด ความมั่นคงด้านสุขภาพ ความมั่นคงด้านอาหาร เป็นต้น ซึ่ง มธุรส ทิพยมงคลกุล (2555) มองว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับระบาดวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาตามลักษณะของบุคคล เวลา และสถานที่ มีการค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดโรคระบาดในสังคม และนำไปสู่การกำหนดทิศทางและมาตรการทางด้านสุขภาพและการป้องกันโรคผ่านการพิจารณาปัจจัยการเกิดโรค วิถีชีวิต บริบททางสังคม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น ประวัติศาสตร์โรคระบาดในสังคมมนุษย์ทั้งในภูมิภาคอื่นและภูมิภาคเอเชียเกิดขึ้นอย่างยาวนานหลายครั้ง ซึ่งยังคงได้รับความสนใจและมีการนำเสนอผ่านสื่อภาพยนตร์ต่างๆ ขณะที่บทความนี้ให้ความสนใจเกี่ยวกับแนวคิด “โลกทัศน์” ของคนลุ่มแม่น้ำมูนเชื่อมโยงถึงแนวคิด “คลื่นลูกที่สาม” ที่สนใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โลกาภิวัตน์ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และความเหลื่อมล้ำทางทรัพยากร ฯลฯ จะกล่าวถึงในประเด็นประเพณีแตกบ้านแห่งลุ่มแม่น้ำมูนต่อไป

ประเพณีแตกบ้านแห่งลุ่มแม่น้ำมูน

สังคมอีสานและลุ่มแม่น้ำมูนมีประวัติศาตร์อย่างยาวนานและเกี่ยวข้องกับโรคระบาด เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2546:432) กล่าวในหนังสือประวัติศาสตร์อีสานว่ามีลายแทงจานใบลาน คำพยากรณ์เภทภัยใหญ่หลวงที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตของคน สะท้อนโลกทัศน์ของคนอีสานกับ

ความเชื่อและพิธีกรรม⁷ อภิญาวัฒน์ โพธิ์सान (2552) ศึกษา “สารัตถะ: คติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง” สะท้อนโลกทัศน์ความเชื่อด้วย “ผี” และ “บวัญ” กับแนววิญญานนิยม (animism) คือ ลัทธิที่ถือว่าวิญญานมีอยู่จริง ขณะที่โลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนเชื่อมโยงกับ “คำทำนายของผู้เฒ่า” และ “ปฏิทินจันทรคติ” ที่เคลื่อนมาถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ตรงกับ “วันอังคาร” ที่ถือว่าเป็น “วันแข็ง” และปีนั้นจะเกิดโรคระบาดหรือเหตุวิฤตอย่างรุนแรง แม่เฒ่าทำนอง กมลเลิศ (2563) กล่าวว่า

“ผู้เฒ่าถือว่าในปีนี้จะเกิดเหตุไม่ดี จึงพาคนในหมู่บ้านออกจากหมู่บ้านเพื่อหนีเหตุไม่ดีขึ้นนี้ เรียกว่า “การแตกบ้าน” คนในหมู่บ้านจะพากันตื่นแต่เช้าของหนีไปอยู่ป่า”

สมัยก่อนผู้เฒ่าผู้แก่บอกเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านให้ลูกหลานฟัง ส่วนใหญ่เป็นการเล่าถ่ายทอดในรูป “มุขปาฐะ” ส่งต่อกันในกลุ่มเครือญาติว่าครั้งอดีตหมู่บ้านเคยเผชิญกับโรคระบาดรุนแรง คนล้มตายจำนวนมาก ชาวบ้านย้ายหมู่บ้านหนีไปหาที่อยู่ใหม่เรียกว่า “โนนบ้านใหม่”⁸ การเกิดวิฤตโรคระบาดในท้องถิ่นอีสานและลุ่มแม่น้ำมูนเกิดขึ้นมาแล้วหลายครั้งซึ่งสะท้อนผ่าน “ประเพณีแตกบ้าน”

ปัจจุบันพบว่า ประเพณีแตกบ้านในชุมชนลุ่มแม่น้ำมูนแถบจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ และภาคอีสานบางแห่งยังคงพบเห็นได้ ซึ่งชาวบ้านเรียกประเพณีนี้แตกต่างกันไป เช่น “แตกบ้าน”, “ไปคั่ว” (คร้ว), “ไปอยู่ป่า”, “ไปกินข้าวป่า” ฯลฯ ในความหมายคือกิจกรรมเดียวกัน จักรมนตรี ชนะพันธ์ (2563) มองว่า แม้การแตกบ้านไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่มูลเหตุของการแตกบ้านมาจากความเชื่อต่อเหตุอาเพศ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวันแข็ง วันร้อน วันอุบาทว์ วันโลกาวินาศ วันไม่เป็นมงคล ทำการสิ่งใดก็ไม่ดีไม่งาม คนทั้งหมู่บ้านจึงทำการ “แตกบ้าน” อพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นเพื่อแก้เคล็ดให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

ประเพณีการแตกบ้านเริ่มต้นตั้งแต่เข้ามีดวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 5 วันอังคาร (ปี พ.ศ. 2563 ตรงกับวันที่ 24 มีนาคม 2563) สมาชิกในแต่ละครอบครัวตื่นแต่เข้ามีดเพื่อหนึ่งข้าวเหนียวใส่กระติบ เตรียมอุปกรณ์และเครื่องครัวสำคัญต่างๆ ให้พร้อมอพยพออกจากหมู่บ้าน ได้แก่ ถ้วยจาน ช้อน หม้อ ครก สาก เครื่องปรุง คือ พริกป่น ปลาแดก (ปลาร้า) น้ำปลา เกลือ หอมแดง

⁷ “กลางเดือน 6 ปี ฉลู ร.ศ. 120 จะเกิดเภทภัยใหญ่หลวง หินแห่ (ลูกริ่ง) จะกลายเป็นเงินทอง ฟักเขียวฟักทอง จะกลายเป็นช้างม้า ควายหุ่ยเผือก หมู จะกลายเป็นยักษ์ขึ้นกินคน ท้าวธรรมิกราช (ผู้มีบุญ) จะมาเป็นใหญ่ในโลกนี้ ใครอยากพ้นเหตุร้ายก็ให้บอกคตลายแทงให้รู้กันต่อๆ ไป ถ้าใครเป็นคนบริสุทธิ์ไม่ได้กระทำชั่วบาปกรรมใดๆ แล้ว ให้เอาหินแห่มารวมไว้รอท้าวธรรมิกราชจะมาซุบเป็นเงินเป็นทองขึ้น ถ้าใครจะกระทำชั่วต่างๆ แต่เพื่อแสดงตนให้เป็นคนบริสุทธิ์แล้วต้องมีการล้างบาป โดยจัดพิธีนิมนต์พระสงฆ์มารดน้ำมนต์ให้ ราษฎรพากันเรียกพิธีนี้ว่า *ตัดกรรมวางเวร* ถ้ากลัวตายก็ให้ฆ่าควายหุ่ยเผือกและหมูเสียก่อนกลางเดือน 6 อย่างนั้นให้มันกลายเป็นยักษ์ ผู้ที่เป็นสาวหรือไม่สาวแต่ยังโสดให้รับมีฝั้ว มีฉะนั้นยักษ์จะจับกินหมดต่างๆ นานา ฯลฯ”

⁸ การสนทนากลุ่มย่อยชาวบ้านไกลเสียด ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์. วันที่ 22 มีนาคม 2563.

กระเทียม ข้าวคั่ว ฯลฯ เครื่องมือประมง เช่น คุ ถัง แห มอง (ตาข่าย) ลอบ สวิง อวน เบ็ด ฯลฯ เครื่องมือสำหรับจับสัตว์อื่น เช่น เสียมขุดปู โสภเขียด ขุดกบไถ (กบจำศีล) บ่วงดักหนู ปืน ประดิษฐ์ หนังสือตึก ไม้เคาะไข่มดแดง มีด ฯลฯ และเสื้อผ้า หมอน ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า เสื้อผ้า ฯลฯ อุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานสำคัญในการหาอาหารในวันแตกบ้าน

ชาวบ้านทั้งผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก คนหนุ่มสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำทางจิตวิญญาณ คือ หมอธรรม เฒ่าจ๋า พระสงฆ์ ฯลฯ เริ่มออกจากหมู่บ้านตั้งแต่เช้า แต่ละครอบครัวถือสัมภาระ อัฐลูก จูงหลาน ต้อนวัวควายไปพบกันริมฝั่งแม่น้ำมูน หรือ ใต้ต้นไม้ใหญ่ หรือ “ป่าบุงป่าทาม” (พื้นที่ชุ่มน้ำ)⁹ ภายในหมู่บ้านเหลือผู้เฒ่าเพียงไม่กี่คนเพื่อเฝ้าสอดส่องความสงบเรียบร้อย ผู้เฒ่าที่อยู่บ้านจะออกไปเรียกให้ลูกหลานทุกคนกลับเข้าหมู่บ้านก่อนพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า ถือว่าเหตุร้ายได้ผ่านพ้นไปแล้วและทุกคนได้ย้ายไปหาหมู่บ้านใหม่กระทั่งเดินทางมาถึงโนนบ้านใหม่แห่งนี้

นอกจากนี้ เชื่อกันว่าหากบุคคลใดไม่เข้าร่วมจะส่งผลกระทบต่อบุคคลนั้นและครอบครัวของบุคคลนั้น เช่น ป่วยไข้ เสียชีวิต ไม่ประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน ได้ผลผลิตทางเกษตรกรรมน้อย นาแห้งแล้ง น้ำท่วมข้าว วัวควายเป็นโรคและล้มตาย ฯลฯ แต่สมาชิกในชุมชนที่เดินทางไปนอกชุมชนหรือไปทำงานต่างถิ่นจะได้รับการยกเว้น โดยให้สมาชิกในครอบครัวที่เข้าร่วมอธิษฐานจิตเพื่อสมาชิกทุกคนด้วย¹⁰ ปัจจุบันพร่องรอยและหลักฐานในชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำมูนที่สะท้อนเหตุการณ์โรคระบาด เช่น “กู่คันทนาม” เป็นอโรคยาศาลสมัยเขมรโบราณพบที่ อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด, “ศาลปู่เชียง” (ศาลบรรพบุรุษ) พื้นที่เคารพบูชาบ้านจอมพระ อ.บึงบูรพ์ จ.ศรีสะเกษ, และ “สิม” (โบสถ์) โนนบ้านเก่าที่เคยเกิดโรคระบาดที่บ้านไกลเสียด อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ เป็นต้น นอกจากนี้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมพื้นที่ประกอบพิธีกรรมและจัดกิจกรรมประเพณีแตกบ้าน พบว่า ชาวบ้านจัดกิจกรรมอย่างเรียบง่ายริมฝั่งแม่น้ำมูน ป่าบุงป่าทาม และสถานที่สำคัญดังกล่าว พร่องรอยการใช้เครื่องเช่นไหต่างๆ เช่น ขันหมากเบ็ง พวงมาลัย ดอกไม้ รูป เทียน ผ้าไหม น้ำแดง น้ำดื่ม เหล้า ก้อนข้าวเหนียวแห้ง และอาหารต่างๆ ฯลฯ นอกจากการจัดประเพณีแตกบ้านปัจจุบันชาวบ้านยังคงประกอบพิธีกรรมและเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวในพื้นที่ชุมชน

แนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับโลกทัศน์และคลื่นลูกที่สาม

ในส่วนนี้กล่าวถึงงานวิจัยและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ “โลกทัศน์” และ “คลื่นลูกที่สาม” เพื่อใช้ในการวิเคราะห์และตีความปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มแม่น้ำมูน แนววงวิชาการมีการศึกษาเกี่ยวกับ “โลกทัศน์ (Worldview)” อย่างหลากหลายและกว้างขวาง

⁹ “ป่าบุงป่าทาม” หรือ “พื้นที่ชุ่มน้ำ” (Wetland) คือ ภูมิภาคที่ลุ่มต่ำริมฝั่งแม่น้ำมูน ซึ่งประกอบด้วยแหล่งน้ำต่างๆ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ปาก, กุด, ห้วย, หนอง, วัง, เวิน, แก่งหิน เป็นระบบนิเวศลุ่มน้ำที่ปลานานาพันธุ์ หลบซ่อน และอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้และผักพื้นถิ่นชนิดต่างๆ

¹⁰ การสนทนากลุ่มย่อยผู้หญิงบ้านหมากยาง ตำบลท่าหาดยาว อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด. วันที่ 22 มีนาคม 2563.

เช่น กิ่งแก้ว หัวสุโน (2552 อ้างอิงจาก ศิริพร มณีชูเกตุ 2559) ศึกษา “อุปลักษณะในภาษาบัว บ้านดงเย็น อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร” มองว่าโลกทัศน์จากการสร้างอุปลักษณะแบ่งขอบเขตของโลกทัศน์ออกเป็น 3 ประเภท คือ โลกทัศน์ที่คนมีต่อคน (Man to Man) โลกทัศน์ที่คนมีต่อธรรมชาติ (Man to Nature) และโลกทัศน์ที่คนมีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (Man to Supernature) ซึ่ง บุชบา ทองอุปการ (2562) ศึกษา “เง่อชียะ: ความรู้ วิธีชีวิต และโลกทัศน์ของชาวไทยกะเหรี่ยงบ้านทิพเยะ จังหวัดกาญจนบุรี” สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์และการดำเนินชีวิต 6 ด้าน ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตเพื่อยังชีพ การดำรงความมั่นคงทางอาหาร ทัศนคติ การแพทย์พื้นบ้านและการละเล่น อรรถวิทย์ รอดเจริญ และคณะ (2563) ศึกษา “โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร: ลักษณะและการเปลี่ยนแปลง” สะท้อนโลกทัศน์ 6 ลักษณะ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ ฤกษ์ยาม เครื่องรางของขลัง คาถาอาคม โชคลาง และความฝัน ขณะที่ เอื้อมพร จรนามล (2013) ศึกษา “โลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา” มองว่านิทานพื้นบ้านไทลื้อสะท้อนโลกทัศน์ 6 ด้าน คือ โลกทัศน์เรื่องอำนาจ โลกทัศน์เรื่องความเชื่อ โลกทัศน์เรื่องคติสอนใจ โลกทัศน์เรื่องสุขภาพ โลกทัศน์เรื่องธรรมชาติ และโลกทัศน์เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

นอกจากนั้น เรายังสามารถเข้าใจโลกทัศน์ของคนในสังคมยุคสมัยต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย เช่น วรเดช มีแสงรุทรกุล (2562) อธิบาย “นาคกับบาดาลโลก” สะท้อนพัฒนาการทางความเชื่อในโลกทัศน์ของชาวพุทธที่ผสมผสานคติความเชื่อที่มาจากคติชนพื้นบ้านของชาวไทยทางภาคเหนือและอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่องเมืองฟ้า เมืองลับแล และเมืองบาดาล ซึ่งเกรียงไกร กองเล็ง (2561) อธิบายเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวจีนที่มีต่อ “ผี” ในสำนวนจีน มองว่า “ผี” เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ และ วรารัช มหามนตรี (2556) ให้ความสนใจโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิงจากภษิตสำนวนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของคน และทำให้คนไทยรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่เข้าใจความคิดและยอมรับกันมากขึ้น หรือ จักรพันธ์ แสงทอง (2562) อธิบาย “เทพปกรณัมกรีก” (Greek Methology) กับโลกทัศน์ของสังคมกรีก เป็นกรอบในการวิเคราะห์ 3 ประเด็น ได้แก่ การอธิบายกำเนิดโลกและมนุษย์ การอธิบายอารมณ์ความรู้สึกและสถานภาพทางเพศของมนุษย์ และการอธิบายโลกทัศน์ของมนุษย์

มนุษย์อยู่ใต้อำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด มนุษย์มีแหล่งกำเนิดเดียวกัน และสะท้อนระบบความเชื่อดั้งเดิมโดยมีความสัมพันธ์กับศาสนา ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงบทบาททางสังคมวัฒนธรรมของตำนานสร้างโลกได้ถ่ายทอดเรื่องโลกทัศน์ ความเชื่อ และความรู้ต่างๆ ของคนในอดีตและมีการปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบใหม่ที่ดำรงอยู่ในโลกปัจจุบัน (นันท์ชญา มหาพันธ์, 2561) ซึ่ง ฉัตรวารินทร์ บุญเดช และคณะ (2560) สนใจ “ความสัมพันธ์ระหว่าง ภาวะสุขภาพ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจในชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุของผู้สูงอายุในชุมชน” มองว่า ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมร่างกายตามกระบวนการชราที่เกิดขึ้น อีกทั้งต้อง

เผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตตามสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุจึงมีความเข้าใจในเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติของชีวิต และมีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต ปรับมุมมองชีวิต เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตได้

นอกจากนี้ การศึกษาโลกทัศน์ยังนำไปสู่การทำความเข้าใจ “รัฐแห่งวัฒนธรรม” (Cultural state) หรือ “เขตแห่งวัฒนธรรม” (cultural sphere) ให้มีความสำคัญกับอำนาจ-อาณาเขตในทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ (spiritual boundary)¹¹ แนวคิดต่างๆ เหล่านี้หากมองด้วยตาของผู้คนนอกชุมชนที่ถือว่าตนเจริญแล้ว มีปัญญาแล้ว อาจดูว่าล้าสมัย เก้าคร่ำครี หากแต่เมื่อมองด้วยใจที่เข้าใจจะพบว่า ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ เหล่านั้นแท้ที่จริงแล้ว คือ แหล่งกำเนิดชีวิต เบ้าหลอมของความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งมั่นคง แหล่งแห่งคุณค่าทางวัฒนธรรม และจิตวิญญาณอันสูงค่าของชุมชน (สนิท ยีนส์ค็อกซ์, 2562)

การทำความเข้าใจทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดของคนลุ่มแม่น้ำมูนที่ถูกหล่อหลอมจากองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคม กิจกรรมทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี อัตลักษณ์ ตัวตน ตำแหน่งแห่งหน ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในมิติต่างๆ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงระดับประเทศและระดับโลก ซึ่ง อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler, 1981) แบ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะคลื่นกับการเปลี่ยนแปลง โดยแบ่งออก 3 คลื่น คือ คลื่นลูกที่หนึ่ง: ช่วงของสังคมเกษตรกรรม มนุษย์ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ แบบยังชีพไม่มีการกำหนดเวลาในการทำงานที่แน่ชัดว่าเริ่มและสิ้นสุดลงเมื่อใด การผลิตแบบครัวเรือนขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ผลิตและไม่มีมาตรฐานสินค้า/บริการแน่นอน คลื่นลูกที่สอง: ช่วงของสังคมอุตสาหกรรม เกิดขึ้นหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) มีการประดิษฐ์เครื่องจักรและระบบการค้าเสรี นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการผลิตสินค้าและบริการเพื่อระบบตลาดด้วยวิธีการผลิตจำนวนมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตโดยการใช้ชีวิตแบบมีมาตรฐานเดียวกัน และคลื่นลูกที่สาม: ช่วงของสังคมสารสนเทศ คือระบบสารสนเทศและการสื่อสารจะเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น อาจนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองมากขึ้นในอนาคต¹² โดยพื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำมูนแถบจังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ ซึ่งได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงหลังการพัฒนา “เขื่อนราษีไศล” ที่สอดคล้องกันกับความเปลี่ยนแปลงตามแนวคิด “คลื่นลูกที่สาม”

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปการศึกษา “โลกทัศน์” เป็นการศึกษาทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดของคนที่มิต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันหล่อหลอมจากความรู้และประสบการณ์โดยส่วนตัว และ

¹¹ โปรดดู ธันวา ใจเที่ยง และคณะ. แนวคิดรัฐ-เขตแห่งวัฒนธรรม: ข้อเสนอบนความหลากหลายทางชีวชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติพื้นเมือง. วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ 2558;4(1): 55-68.

¹² โปรดดู ศรีรัฐ โกวงศ์. ระบบราชการไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. วารสารรัฐศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2559;3(1):43-64.

สิ่งแวดล้อมตลอดจนวัฒนธรรมที่สัมผัสทอดจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง โลกทัศน์เป็นตัวหล่อหลอมอัตลักษณ์ของบุคคลในสังคม และอาจเป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตแต่ละคน รวมทั้งเป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมของมนุษย์ การศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์เป็นเครื่องมือนำไปสู่ความรู้และความเข้าใจวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ความสัมพันธ์ และสภาพแวดล้อมในแต่ละสังคม (สุภาพร คงศิริรัตน์, 2558) โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางชีวิตของของสังคมของมนุษย์ ความรู้ ประสบการณ์ส่วนตัว สิ่งแวดล้อมจากวัฒนธรรม ทำความเข้าใจว่ากลุ่มคนนั้นๆ ว่าเขามองสังคมและโลกรอบๆ ตัวของเขาอย่างไรบ้างท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจก ชุมชนท้องถิ่น ประเทศ และระดับโลก ขณะที่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “คลื่นลูกที่สาม” ทำให้เห็นภาพของสังคมลุ่มแม่น้ำมูนที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงอีกด้วย

ว่าด้วยโลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนต่อสถานการณ์วิกฤต

ในสถานการณ์วิกฤตเกี่ยวกับโรคระบาดและความมั่นคงด้านสุขภาพ นำไปสู่ประเพณีของคนในสังคมลุ่มแม่น้ำมูนที่เรียกว่า “แตกบ้าน” เป็นการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่เพื่อความมั่นคงใหม่ นัยยะการแตกบ้านของคนลุ่มแม่น้ำมูนแฝงเร้นความสัมพันธ์ของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สุขภาพ การเมือง การพัฒนา และโลกาภิวัตน์ ส่วนนี้จะหยิบยกข้อมูลภาคสนามสะท้อนโลกทัศน์มิติต่างๆ 4 ประเด็น คือ โลกทัศน์ต่อพิธีกรรมและพลังเหนือธรรมชาติ, โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19, โลกทัศน์ต่อคนในครอบครัว คนในชุมชน และสังคม, และโลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตในลุ่มแม่น้ำมูน ดังนี้

1) โลกทัศน์ต่อพิธีกรรมและพลังเหนือธรรมชาติ

ตามคำทำนายของผู้เฒ่าผู้แก่แห่งลุ่มแม่น้ำมูนในปี พ.ศ.2563 ปฏิทินจันทรคติตรงกับวันที่ 24 มีนาคม 2563 ผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านเริ่มปรึกษาหารือกันและแจ้งข่าวเกี่ยวกับการจัดประเพณีแตกบ้านให้คนในหมู่บ้านทราบทั่วกันตั้งแต่ต้นปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับกระแสการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 อย่างหนักในเมืองอู่ฮั่น ประเทศจีน และสถานการณ์การระบาดในประเทศไทยและทั่วโลกเริ่มหนักขึ้น สันนิษฐานว่าเกิดจากการเดินทางของนักท่องเที่ยว นักธุรกิจ แรงงาน คนเดินทางต่างๆ ที่ใช้การคมนาคมทางอากาศยาน ทางรถไฟ หรือทางเรือระหว่างประเทศเชื่อมต่อกัน ในหมู่บ้านเริ่มพูดคุยกันเกี่ยวกับเชื้อโรคโควิด 19 ขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมองเชื่อมโยงกับคำทำนายของผู้เฒ่าว่าในปีนี้จะเกิดสถานการณ์วิกฤตโรคระบาด¹³ แม่เฒ่าท่านอง กมลเลิศ (2563) กล่าวว่า

¹³ การสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ชายและผู้หญิง. บ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพธาราย จ.ร้อยเอ็ด. วันที่ 22 มีนาคม 2563.

“สงสัยมันจะเป็นเหมือนที่ผู้เฒ่ากล่าวไว้จริงๆ ปีนี้เกิดโรคระบาดหนักพอดีกับคำทำนาย ประเพณีแตกบ้านในปฏิทิน คนที่อยู่หมู่บ้านก็พากันแตกบ้านออกไปหาที่อยู่ใหม่ คนที่ไปทำงานในเมืองต่างถิ่นก็พากัน “แตกเมือง” กลับมาบ้าน”

การแตกบ้านผสมผสานความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ ความเชื่อแบบพุทธศาสนา ความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา ซึ่ง แม่เฒ่าทองพรรณ บุญปก (2563) กล่าวว่า

“เวลาผู้เฒ่าพาไปแตกบ้านจะมีการนิมนต์พระสงฆ์ไปฉันเพล และมีการปลงพาศั่วด้วย ผู้เฒ่า หมอธรรม เฒ่าจ๋า จะเป็นคนนำกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งผีเจ้าบ้าน ผีเจ้าเมือง ผีสิงเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย บอกกล่าวว่าวันนี้ลูกหลานพากันมาแตกบ้านได้วางเครื่องเช่นไหว้บูชาให้ ขอให้ปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายไม่ดีออกจากหมู่บ้านไป ให้ลูกหลานในหมู่บ้านอยู่ร่มเย็นเป็นสุข สุขภาพร่างกายแข็งแรงทุกคน จากนั้นจะนิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์และฉันเพล” ขณะที่คนรุ่นใหม่บางคนไม่เชื่อว่าประเพณีแตกบ้านเกี่ยวข้องกับภาระระบาดของโรคโควิด 19 แต่สำหรับคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านก็เข้าร่วมประเพณี เนื่องจากมองว่านานๆ จะมีสักครั้งและเห็นว่าการเข้าร่วมไม่ใช่เรื่องเสียหายอย่างน้อยก็ได้เป็นส่วนหนึ่งในการธำรงรักษาความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีของหมู่บ้านไว้ ซึ่ง เฉลิม (2563) กล่าวว่า “การแตกบ้านก็เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ผู้เฒ่าเล่าให้ฟังว่ามันเป็นโรคระบาด โรคทำกินปอด แต่ก็ไม่น่าจะเกี่ยวข้องมากนักน้อยแค่นั้น แต่การแตกบ้านเป็นการขอให้คนในหมู่บ้านอยู่ดีมีแวง”

นอกจากนี้ พบว่า สาเหตุที่คนรุ่นใหม่ต้องออกจากชุมชนเกิดจากโครงการพัฒนาในลุ่มแม่น้ำมูล คือ “เขื่อนราษีไศล” การสร้างเขื่อนมีความเชื่อมโยงกับกระแสความเปลี่ยนแปลงระดับโลก สอดคล้องกับแนวคิดคลื่นลูกที่สาม กล่าวคือ ช่วงคลื่นลูกที่หนึ่ง คนลุ่มแม่น้ำมูลพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและประกอบอาชีพเกษตรกรรมในชุมชน แต่หลังจากสร้างเขื่อนราษีไศลส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงนำไปสู่คลื่นลูกที่สอง คือ คนรุ่นใหม่จำนวนมากต้องออกจากภาคเกษตรกรรมไปเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ นิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก รวมถึงภาคบริการต่างๆ ในต่างประเทศ อาชีพของแรงงานที่พบได้แก่ คนงานในโรงงาน คนขับรถแท็กซี่ พนักงานร้านอาหาร รับจ้างเหมาส่วนตัว พนักงานนวดแผนไทย เจ้าของร้านอาหาร ฯลฯ ขณะที่ คลื่นลูกที่สาม เน้นประเด็นเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนมากขึ้น คนลุ่มแม่น้ำมูลต้องใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารและการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ของภาครัฐ เช่น การลงทะเบียนโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน”

นอกจากนั้น วัยแรงงานจะออกจากหมู่บ้านตั้งแต่อายุยังน้อยไปทำงานทำและเดินทางกลับบ้านเป็นครั้งคราว เพราะที่บ้านยากจนไม่มีอาชีพและที่ดินทำกินได้รับผลกระทบหลังการสร้างเขื่อน ชีวิตประจำวันส่วนใหญ่ของคนเหล่านี้จึงอยู่นอกหมู่บ้านจึงไม่ค่อยได้เข้าร่วมประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน เฉลิม (2563) กล่าวว่า

“ฐานะของครอบครัวผมยากจนเพราะไม่มีที่นาทำกิน จึงตัดสินใจเดินทางไปทำงานทำที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุประมาณ 18-19 ปีนั้น ตอนแรกได้ไปพักอยู่กับลุงที่เป็นญาติในหมู่บ้านเดียวกัน ตอนนั้นทำงานในโรงงานรองเท้าฟองน้ำแถวบางปะกอกและตอนนี้ก็ขับรถแท็กซี่ ในช่วงโควิด 19 ต้องเดินทางกลับบ้านและทำงานทั่วไปในหมู่บ้าน จึงมีโอกาสดำเนินการประเพณีแต่งงานที่จัดขึ้นในเดือนมีนาคมด้วย”

ขณะที่ สันติ บรรรเรื่องทอง (2563) กล่าวว่า

“ผมมองว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาไม่ได้ม่งายเหมือนผู้เฒ่า ผมเป็นคนรุ่นใหม่ แต่ก็มองว่าที่ผู้เฒ่าพาทำไม่ใช่เรื่องเสียหาย ด้านหนึ่งก็ได้ไปแลกเปลี่ยนกับคนในหมู่บ้านเพราะที่นานานๆ ที่มีครั้ง จึงเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง ผู้เฒ่าบอกว่าวันนี้บ้านจะร้อน เชื่อโรคจะมา แต่ผมตามข่าวทางโทรทัศน์มากกว่าข่าวจากผู้เฒ่า ถ้าจะมองว่าคนที่เชื่อเรื่องประเพณีแต่งงานกับโรคก็คงเป็นคนรุ่น 70-80 ปีขึ้นไป เขาจะพูดเกี่ยวกับการเกิดโรคโควิด 19 ว่าเกี่ยวข้องกับคำทำนายของผู้เฒ่าสมัยก่อน และเตือนคนในหมู่บ้านว่าอย่าไปทำผิดผี”

2) โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19

สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 เริ่มเกิดขึ้นปลายปี พ.ศ.2562 และรุนแรงขึ้นช่วงต้นปี พ.ศ. 2563 และส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกสาขาอาชีพ ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาที่ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ขณะที่ผลกระทบเชื่อมโยงกับผลกระทบทางเศรษฐกิจระดับชาติและระดับโลก กล่าวคือ มาตรการต่างๆ ของภาครัฐเพื่อป้องกันโรค เช่น การเว้นระยะห่างทางสังคม (social distancing) การประกาศปิดประเทศ (lockdown) การสั่งหยุดธุรกิจและบริการต่างๆ ฯลฯ ส่งผลให้สถานะทางเศรษฐกิจหยุดชะงัก แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการต่างได้รับผลกระทบและขาดรายได้ การดำรงชีวิตในเมืองใหญ่ที่แบกรับค่าครองชีพค่อนข้างสูง เมื่อไม่มีรายได้ก็ไม่สามารถอยู่ได้ วัยแรงงานจากเมืองใหญ่ทั้งในและต่างประเทศจึงเดินทางกลับภูมิลำเนาในชนบทซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “แตกเมือง”

กรณี แก้ว (นามสมมติ) อายุ 23 ปี เดินทางเข้าไปทำงานที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุยังน้อย เพราะหลังจากสร้างเขื่อนราษีไศลทำให้ที่นาของครอบครัวน้ำท่วมในบางปี เธอจึงเข้าเรียนหลักสูตรนวดแผนไทยโดยใช้เงินเก็บสะสมจากค่าแรงของตัวเองเมื่อครั้งเป็นพนักงานเสิร์ฟ

อาหาร หลักสูตรนวดเป็นความหวังที่จะได้งานสบายกว่าการใช้แรงหนักๆ เมื่อเรียนจบหลักสูตร จึงตัดสินใจเดินทางไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น เธอเล่าว่า

“ใช้วิธีการเดินทางแบบนักท่องเที่ยวเข้าประเทศ มีระยะเวลาการทำงานครั้งละ 14 วัน ได้ค่าตอบแทนประมาณวันละ 3,000-4,000 บาท และจะกลับประเทศไทยภายใน 14 วัน ก่อนที่วีซ่าจะหมด จะได้เงินกลับมาประมาณครั้งละ 40,000-50,000 บาท แล้วพักอยู่ในประเทศไทยสัก 1 เดือน จึงกลับไปใหม่อีกครั้ง”

การระบาดของโรคโควิด 19 ทำให้แก๊งและแรงงานทั้งในกรุงเทพฯ ในต่างประเทศคนอื่นๆ กลายเป็น “กลุ่มเสี่ยง” เพราะคนเหล่านี้อยู่ในสถานที่สังคมแออัด คนพลุกพล่าน และต้องสัมผัสกับลูกค้าที่เดินทางมาจากทั่วโลกตลอดเวลา โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานนอกระบบที่ไม่สามารถปฏิเสธลูกค้าได้เลย เพราะเป็นอาชีพหลักที่จะทำให้มีรายได้ประจำวัน กลุ่มคนเหล่านี้จึงต้องป้องกันตนเองโดยการล้างมือให้สะอาด ใช้แอลกอฮอล์ทำความสะอาด สวมหน้ากากอนามัย และปฏิบัติตามแนวทางด้านสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด ซึ่งสอดคล้องกับ จรินทร์พร พูลทรัพย์ (2563) พนักงานนวดแผนไทยในกรุงเทพฯ กล่าวว่า

“กลุ่มลูกค้าจะเป็นกลุ่มคนทำงานต่างชาติ เช่น ยานสีลม เป็นกลุ่มประเทศฝรั่งฝั่งยุโรป อินเดีย คนไทย จีน, ยานสุขุมวิท เป็นชาวอาหรับ ญี่ปุ่น, ยานเยาวราช เป็นคนจีน บางครั้งเป็นกลุ่มทัวร์และกลุ่มเดินทางประจำในประเทศจะมาใช้บริการในวันหยุด เพราะสไตล์การนวดของประเทศไทยไม่เหมือนประเทศอื่น ทำนวดหลากหลาย น้ำหนักการนวดดีกว่า”

ขณะที่ แก๊ง เล่าต่อถึงช่วงที่เดินทางกลับเข้าประเทศไทยว่า

“การเดินทางเข้าประเทศจะต้องใช้ใบรับรองแพทย์จากประเทศญี่ปุ่นยื่นต่อ ตม. ต้องปฏิบัติตามมาตรการกักตัว 14 วัน โดย ตม. จะให้โหลดแอปพลิเคชัน AOT airport¹⁴ เพื่อกรอกข้อมูลและระบุพิกัด GPS ที่อยู่อาศัยช่วงกักตัว ตอนที่กลับมาถึงประเทศไทยก็เผื่อระวังตัวเอง โดยเช่าห้องพักด้วยเงินส่วนตัวที่ได้มา และออกมานอกห้องเพียงไปซื้ออาหารเท่านั้น ช่วงนี้ยังไม่กล้าเดินทางกลับบ้านเพราะกลัวเอาโรคกลับไปด้วย”

¹⁴ AOT Airports เป็นแอปพลิเคชันหลักในการเฝ้าระวังสำหรับผู้โดยสารที่เดินทางเข้าประเทศไทยที่เดินทางมาจากประเทศกลุ่มเสี่ยงและช่วยให้รัฐบาลสามารถเฝ้าระวังหากมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโควิด 19 ที่อาจเกิดขึ้นกับผู้โดยสาร โดยผู้โดยสารทุกคนจะต้องเปิด Location Service ระบุตำแหน่งของตนเอง.

นอกจากนั้น สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ทำให้แรงงานได้เรียนรู้เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างไม่ทันตั้งตัว สำหรับคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอาชีพทำนา ทำอาหารในป่าบุงป่าทาม เลี้ยงวัวและควาย ส่วนใหญ่มีรายได้น้อยส่วนหนึ่งจึงต้องพึ่งพาเงินจากลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นส่งกลับมาให้ สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวันของในครอบครัว โดยเฉพาะค่ากับข้าว เพราะไม่สามารถไปหากับข้าวในแม่น้ำมูนและป่าบุงป่าทาม ให้เพียงพอสำหรับรองรับสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นอย่างกะทันหัน ขณะที่คนในครอบครัวเดียวกันไม่ได้รู้สึกกลัวและรังเกียจเด็ดจันท์ลูกหลาน แต่พร้อมต้อนรับและดูแลกันภายในครอบครัวเป็นอย่างดี เนื่องจากสมาชิกภายในครอบครัวมีความเข้าใจไว้วางใจ และเห็นอกเห็นใจลูกหลานที่ต้องไปเผชิญความยากลำบากในเมืองใหญ่อย่างไม่มีทางเลือกหลังการพัฒนาเขื่อนราษีไศล ที่นำไปสู่ข้อจำกัดของพื้นที่ทำกิน ทรัพยากรธรรมชาติ และป่าบุงป่าทามเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ดี แม้ภาครัฐมีความพยายามออกมาตรการช่วยเหลือผู้รับผลกระทบจากวิกฤตโควิด 19 แต่หลายครอบครัวเข้าไม่ถึงในช่วงระยะเวลาที่จำเป็นนั้น บางครอบครัวมีสมาชิกประกอบอาชีพแตกต่างกัน เช่น พ่อทำงานขับรถแท็กซี่ที่กรุงเทพฯ น้องชายค้าขายที่กรุงเทพฯ พี่สาวรับจ้างที่กรุงเทพฯ แม่เป็นเกษตรกรอยู่ที่บ้าน ทุกคนลงทะเบียนในระบบโดยระบุอาชีพของตนเองชัดเจนแต่กลับถูกเหมารวมว่าเป็น “เกษตรกร” จึงต้องยื่นอุทธรณ์ใหม่เพื่อให้ระบบทบทวนสิทธิ์ให้ หลังจากนั้นจึงได้รับการช่วยเหลือหลังจากยื่นทบทวนไป ยกเว้นบางคนที่ต้องรอสิทธิ์ของกลุ่มเกษตรกร ขณะที่สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ทำให้คนลุ่มแม่น้ำมูนตระหนกและกังวลใจเกี่ยวกับผลกระทบซึ่งไม่อาจคาดเดาได้ว่าจะจบลงอย่างไร ชีวิตของตนเองในการทำงานหลังจากนี้จะเป็นอย่างไรหากสถานประกอบการ/งานของทุกคนที่กำลังทำอยู่ไม่สามารถไปต่อได้ อาจจำเป็นต้องเดินทางกลับมาอยู่ที่หมู่บ้าน เช่น แก้ว วางแผนว่าอยากลงทุนทำธุรกิจเล็กๆ ของตัวเอง โดยการเปิดร้านขายกับข้าว ร้านขายของชำ หรือไม่กี่ร้านขายเสื้อผ้าแฟชั่น ซึ่งก็ต้องใช้เงินลงทุนราว 30,000-40,000 บาท แต่แกวยังไม่มีเงินก้อนมากเพียงพอสำหรับการลงทุนในระยะนี้

นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนในทำนองเดียวกันเกี่ยวกับสถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ทำให้ตระหนักถึงการหวนกลับมาอยู่ในชุมชน และใช้ชีวิตในชุมชนร่วมกันกับสมาชิกในครอบครัว แต่ด้วยสภาพทางการเงินที่มีไม่มาเพียงพอสำหรับการกลับมาบ้าน กลับมาก็ไม่รู้จะมีรายได้จากไหน ที่นาทำกินก็น้อย ป่าบุงป่าทามลดน้อยลง ระบบนิเวศในแม่น้ำมูนก็ไม่เหมือนแต่ก่อน ระหว่างนี้จึงต้องทน “เสี่ยง” เพื่อที่จะให้มีรายได้และมีเงินเก็บสักก้อนเพื่อกลับมาลงทุนทำธุรกิจเล็กๆ ในครอบครัวจึงจะอยู่รอด

3) โลกทัศน์ต่อคนในครอบครัว คนในชุมชน และสังคม

ตามประกาศของกรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข ให้ดำเนินมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (social distancing) และการกักตัว 14 วัน หมู่บ้านในลุ่มแม่น้ำมูน

ดำเนินการตามมาตรการของภาครัฐอย่างเคร่งครัด เช่น การตั้งด่านตรวจคนเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้าน มีการตรวจวัดอุณหภูมิและวัดไข้ การประกาศและประชาสัมพันธ์ทางเสียงตามสายของหมู่บ้าน การเดินเยี่ยมครอบครัวที่มีแรงงานเดินทางกลับจากต่างถิ่น การบังคับใช้มาตรการกักตัว และการรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชนรักษาความสะอาดของตนเอง

แม่แตงทองพรรณ บุญปก (2563) กล่าวว่า

“ในหมู่บ้านใกล้เคียงไม่ได้รังเกียจกันหรอก แต่มีการช่วยกันเฝ้าระวังอาการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยเฉพาะคนที่เดินทางกลับมาจากทำงานที่กรุงเทพฯ คนในหมู่บ้านจะบอกต่อกันว่าอย่าไปใกล้ช่วงนี้เพราะยังกักตัวไม่ครบ 14 วัน บางคนเวลาไปกินก๋วยเตี๋ยวในร้านพอกินเสร็จเจ้าของร้านจะทำความสะอาด ใช้ผ้าเช็ด และพ่นแอลกอฮอล์ทันที ไม่ใช่ว่ารังเกียจคนในหมู่บ้านนะ แต่เป็นการป้องกันตามมาตรการของกรมควบคุมโรคช่วยกันสำหรับ อสม. ก็จะเดินสำรวจวัดไข้คนที่อยู่ในช่วงกักตัวจนครบตามกำหนด”

แม่แตงเพชร ทองศรี (2563) เล่าว่า

“เท่าที่สังเกตดูในหมู่บ้านจอมพระไม่ค่อยมีคนเดินทางกลับมาบ้านเพราะโรงงานไม่ได้ปิด คนบ้านจอมพระส่วนใหญ่ทำงานในโรงงานทางภาคตะวันออก มีเดินทางกลับมาบ้างก็ช่วงหยุดยาววันแรงงานเท่านั้น”

ขณะที่การสนทนาทางโทรศัพท์มือถือกับ นัด (นามสมมติ) แรงงานที่ทำงานที่โรงงานอุตสาหกรรมภาคตะวันออก สะท้อนว่าโรงงานหลายแห่งในอุตสาหกรรมภาคตะวันออกยังคงทำต่อได้ แต่หลายคนต้องผลัดเปลี่ยนกันทำงานเพียง 10-15 วันต่อเดือน ซึ่งนัด กล่าวว่า

“ไม่รู้ว่าจะทนทำงานได้อีกนานแค่ไหน มันก็จริงที่ยังได้ทำงานอยู่บ้าง แต่ลองคิดว่ารายรับน้อยลง ค่าครองชีพยังเท่าเดิม จะลงทะเบียนขอความช่วยเหลือจากรัฐก็ทำไม่ได้ เพราะอยู่ในมาตรา 33 ของประกันสังคม”

นอกจากนั้น สันติ บรรณเรืองทอง (2563) สะท้อนว่าตนเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ตอนอายุ 18-19 ปี เพราะที่บ้านยากจน มีที่น้าน้อย และไม่มีรายได้ประจำ เริ่มต้นแรกๆ ไปอาศัยอยู่กับพี่สาวและขีบรรดตักๆ รับจ้าง ต่อมาเปลี่ยนเป็นขีบรรดแท็กซี่ ซึ่งขีบรรดแท็กซี่มาแล้วราว 30 ปี รายได้จากการขีบรรดต่อเดือนรวมประมาณ 50,000 บาท เมื่อหักค่าเช่ารถจะเหลือประมาณ 25,000 บาท ทราบดีว่าตนเองตกเป็นกลุ่ม “เสี่ยง” เพราะต้องรับ

ผู้โดยสารมากหน้าหลายตาทั้งคนไทยและคนต่างชาติ ช่วงเกิดโรคโควิด 19 ใหม่ฯ รายได้ลดลง เหลือเพียงวันละประมาณ 100-300 บาท จึงประเมินสถานการณ์ว่าอยู่ต่อคงไม่ไหวเพราะ กรุงเทพมหานครกลายเป็น “เมืองร้าง” ซึ่งจะทำให้ขาดรายได้จึงตัดสินใจพาครอบครัวเดินทางกลับบ้าน ตั้งแต่ต้นเดือนมีนาคม

ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลทุกคนลงทะเบียนขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ “เราไม่ทิ้งกัน” แต่ในช่วงวิกฤตใหม่ฯ ทุกครอบครัวต้องใช้เงินที่มีอยู่ในการซื้อหาอาหารเพราะระบบ AI คัดกรอง ลำช้า โดยเฉลี่ยต้องจ่ายค่ากับข้าวต่อวันประมาณ 300-500 บาท ตามจำนวนสมาชิกใน ครอบครัว ส่วนใหญ่ซื้อกับข้าวที่นำเข้ามาขายในหมู่บ้าน เป็นรถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ที่ขน สินค้ามาขาย เช่น ผัก ปลา พริก หอม กระเทียม เครื่องครัว เนื้อไก่ เนื้อวัว เนื้อหมู ไช้ ปลา ฯลฯ เป็นความสะดวกสบายแบบ “ตลาดน้อยเคลื่อนที่” มาส่งถึงหน้าบ้านที่ชาวบ้านเรียกว่า “รถพุ่มพวง” หรือ “รถห้อย” ในมุมหนึ่งก็ช่วยให้ครอบครัวลดความเสี่ยงเพราะไม่ต้องเดินทางไป ตลาดเองแต่สินค้าทุกอย่างต้องซื้อในราคาตลาด

บางครอบครัวที่มีเครื่องมือประมงและความรู้ความเชี่ยวชาญในการหาอาหารในแม่น้ำ มูนหรือป่าบุงป่าทาม ก็ช่วยลดค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารลงได้ แต่สำหรับครอบครัวที่ไม่ได้อยู่บ้าน นาน นอกจากบ้านจะรกร้าง ไม่มีพืชผักสวนครัว ไม่มีสัตว์เลี้ยงที่สามารถนำมาประกอบอาหาร เช่น เป็ด ไก่ ฯลฯ ในช่วงวิกฤตโควิด 19 ยังไม่คลี่คลายและมาตรการของภาครัฐยังไม่เอื้ออำนวย ให้แรงงานกลับไปทำงานตามปกติ บางครอบครัวเริ่มปรึกษาหารือกันลงทุนสร้างพื้นที่อาหาร และพื้นที่รายได้ของครอบครัวตนเอง เพราะไม่ยอมรับกวนครอบครัวอื่นที่เขาเดือดร้อน เช่นเดียวกัน

“ตอนนี้กำลังทำเล้าไก่ อยากลองเลี้ยงไก่ดู เป็นไก่พันธุ์ผสมและไก่บ้าน อาจใช้เวลาเลี้ยง 3 เดือนกว่า ถ้าสถานการณ์ดีขึ้นจะกลับไปทำงานทั้งครอบครัวและให้หลานที่อยู่บ้าน เป็นคนดูแลไก่ให้ เพราะบ้านเราไม่มีงานไม่มีรายได้ แต่ถ้าสถานการณ์ไม่ดีขึ้น จะต้องทำ เล้าไก่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม คิดซะว่าตอนนี้อยู่ในขั้นทดลอง และวางแผนไว้ว่าจะต้องไปหา อุปกรณ์มาทำมาหากินให้ได้ พอให้ดิ้นรนเลี้ยงครอบครัวและจะไม่ยอมให้ตัวเองอดตาย” (สันติ บรรณเรืองทอง, 2563)

นอกจากนี้ สมศรี สมานสุข อายุ 53 ปี ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุ 15 ปี ด้วย เหตุผลเดียวกันกับคนอื่นฯ เธอถือวุฒิมัธยมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เข้าไปสมัครงานใน โรงงานพลาสติก ขณะนั้นได้เงินราวๆ 400 บาท/เดือน และขณะนี้เธอทำงานเย็บผ้าโหลเลี้ยงชีพตัวเองในกรุงเทพฯ โดยรับผ้าชิ้นมาเย็บประกอบเป็นตัวรวมครั้งละ 50-100 ตัว ทำทุกอย่าง คนเดียวทั้งจักรเย็บ จักรโพง จักรลา ใช้เวลาประมาณ 2-3 วันจึงประกอบเสร็จ และได้ค่าจ้าง ตัวละ 5 บาท ต้องจ่ายค่าเช่าจากเงินที่ได้จากการเย็บผ้า และเรียกห้องเช่าของตนเองว่า

“โรงงานเย็บผ้าส่วนตัว” และมีลูกสาวทำงานในร้านอาหารในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกันแต่อาศัยอยู่คนละห้อง

“ตอนที่เกิดการระบาดของเชื้อโรคโคโรนาไวรัสไม่ได้เลย ต้องอยู่แต่ห้องซื้อของมาตุณไว้ อยู่เฉยๆ ไม่มีรายได้เป็นเดือนๆ จึงตัดสินใจกลับบ้านไปบ้านกักตัว 14 วัน ตอนนั้นมันลำบากอยากกลับบ้านไปหาพี่น้อง พอไปถึงก็กักตัวอยู่แต่บ้านตัวเอง คนในครอบครัวไม่กลัวกันเพราะรู้ว่าสมาชิกในครอบครัวไม่ได้มาจากพื้นที่เสี่ยง แต่กับคนอื่นจะกลัวเพราะเห็นว่าเรามาจากกรุงเทพฯ ช่วงแรกพี่สาวก็กลัวแต่ก็บอกกันว่าไม่ต้องกลัวเพราะไม่ได้มาจากที่เสี่ยง” (สมศรี สมานสุข, 2563)

สมศรี เล่าอีกว่า ช่วงระยะเวลากักตัวและการใช้ชีวิตอยู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการขาดรายได้ โดยพี่สาวของสมศรีเป็นคนออกไปหาอาหาร เช่น ไข่มดแดง ผัก กุ้ง หอย ปู ปลา ฯลฯ ที่พอจะหาได้ในแม่น้ำมูนและป่าบุงป่าทาม แม้สมศรีอยากออกไปด้วยแต่พี่สาวเป็นห่วงเพราะอยู่ในช่วงกักตัว อีกทั้งสมศรีไปอยู่กรุงเทพฯ นานพี่สาวกลัวว่าจะลำบาก หาไม่เป็น พี่สาวจึงเป็นคนออกไปหาอาหาร และให้สมศรีช่วยงานในบ้าน เช่น ทำอาหาร และ ทอเสื้อเกาะ (กก) ขณะที่สมศรีลงทะเบียนในระบบ “เราไม่ทิ้งกัน” แต่ก็ได้เงินซ้ำเหมือนกับคนอื่น ๆ จึงมีเงินใช้จ่ายอย่างจำกัดด้วยเงินเก็บที่มีอันน้อยนิด สมศรี กล่าวว่

“มันเป็นช่วงชีวิตที่ต้องสู้ เพราะกลัวถูกทิ้งและไม่อยากให้เป็นเหมือนที่ผู้เฒ่าทำนายไว้เกี่ยวกับโรคระบาดที่มีคนเสียชีวิตจำนวนมาก”

“ไม่รู้เหมือนกันว่าจะได้เงินอีกไหม ความรู้สึกแบบที่คาดเดาไม่ได้ว่าสถานการณ์จะจบลงอย่างไร จะจบลงเมื่อไหร่ จะทำอะไรถ้ามันไม่คลี่คลาย แต่ก็วางแผนระยะสั้นๆ นี้ว่า จะต้องใช้จ่ายเงินให้ประหยัดมากขึ้น ระวังตนเอง และระวังครอบครัว เนื่องจากต้องใช้ชีวิตประจำวันที่กรุงเทพฯ เช่น การไปตลาด การไปในที่คนเยอะๆ และใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ต้องระมัดระวังตัวเองกว่าในต่างจังหวัด” (สมศรี สมานสุข, 2563)

4) โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตในกลุ่มแม่น้ำมูนหลังการพัฒนา

กรณี สายชล มีจิตร วัย 40 ปี ผู้หญิงที่ต้องออกจากหมู่บ้านพร้อมกับครอบครัว เนื่องจากไม่มีรายได้มากเพียงพอสำหรับส่งลูกเรียนหนังสือ ที่นาของพ่อแม่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม เธอตัดสินใจไปเปิดร้านขายก๋วยเตี๋ยวที่จังหวัดมหาสารคาม ธุรกิจร้านก๋วยเตี๋ยวกำลังไปได้ดีเพราะลูกค้าติดใจฝีมือ จึงขยายกิจการออกเป็น 2 สาขา แต่วิกฤตโควิด 19 ทำให้ร้านก๋วยเตี๋ยวได้รับผลกระทบโดยตรง สาขาหนึ่งที่เปิดอยู่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามแทบไม่มีลูกค้าเพราะส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาต่างพากันเดินทางกลับบ้าน ขณะที่สาขาสองใกล้กับธนาคารยังขายได้ปกติระยะแรก แต่ต้องระมัดระวังตัวอย่างมากในการให้บริการลูกค้า สุดท้ายร้าน

กายเตี้ยต้องปิดเนื่องจากการประกาศมาตรการของภาครัฐ จึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้านเกิดที่บ้านหมากยาง จังหวัดร้อยเอ็ด และเข้าไปใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมูลและป่าบุงป่าทามเพื่อหาอาหารสำหรับบริโภคในช่วงวิกฤต

“ช่วงกักตัวก็พยายามไม่ไปสูงสิง (พบปะ) กับครอบครัวอื่น ทั้งป้องกันตัวเองและป้องกันคนอื่นด้วย แต่คนในครอบครัวก็ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันปกติ บางวันจะพาลูกออกไปหากินในแม่น้ำมูลและป่าบุงป่าทาม พวกเขาก็คู สวิง เดินตามกันไปหาจับปลา ตอนที่ไปลูกกับหลานพากันตื่นเต้นมาก เพราะไปโตที่อื่นเลยไม่เคยสัมผัสชีวิตแบบนี้ ส่วนสามีเข้าป่าไปหาผักสัตว์ และจับปลาในที่ที่เคยจับสมัยเป็นหนุ่ม ช่วงนั้นก็พากันไปอย่างสนุกถามว่าได้ปลาไหมก็ไม่ได้หรอก เพราะมันไม่มีเหมือนแต่ก่อน ถ้าได้กลับมาทอดก็แค่นี้ก็ตัว” (สายชล มีจิตร, 2563)

ในพื้นที่ชุมชนมีการเยี่ยมและพบปะพูดคุยกันระหว่างผู้เฒ่าผู้แก่กับลูกหลานที่กลับมาอยู่บ้าน มีการให้กำลังใจกันและกัน ผู้เฒ่าผู้แก่จะให้กำลังใจลูกหลานไม่ให้ย่อท้อ แม้จะได้รับผลกระทบจากวิกฤตแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องล้มเหลว ต้องก้าวข้ามความยากลำบากที่กำลังเผชิญอยู่ไปได้ อย่ายอมแพ้ต่อโชคชะตา เมื่อใดที่คนรุ่นใหม่หมดกำลังใจให้มองผู้เฒ่าในชุมชนเป็นแบบอย่าง โรคระบาดร้ายแรงชุมชนก็เคยผ่าน ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาขนาดใหญ่ผู้เฒ่าก็ต่อสู้อย่างไม่ย่อ

“เวลาเจอลูกหลานก็จะพูดให้กำลังใจ อย่าไปคิดสั้นปิ่นเสไฟฟ้าเหมือนคนอื่นเขาละ คิดชะว่าปัญหามันทำให้เราได้เรียนรู้ ท่องคาถาวิเศษไว้ “เดี๋ยวมันก็ผ่านไป เดี่ยวมันก็ผ่านไป” พอสถานการณ์มันดีขึ้นเราก็สู้กันใหม่ ให้ดูผู้เฒ่าเป็นตัวอย่าง ต่อสู้กับเขื่อนราชสีไศลไม่รู้กี่ปีต่อกี่ปี เสียมากกว่า 5,000 บาทที่รัฐบาลให้ด้วยซ้ำ เรายังอยู่กันได้จนถึงทุกวันนี้” (ทองพรรณ บุญปก, 2563)

ขณะที่ แก้ว มองว่า การแก้ไขปัญหายของภาครัฐยังทำได้ไม่ดีมากนัก เมื่อเทียบกับมาตรการของประเทศญี่ปุ่นหรือประเทศอื่น ๆ ซึ่งทราบว่าเขามีการช่วยเหลือประชาชนเท่ากัน รัฐบาลควรจัดให้มีสวัสดิการช่วยเหลือประชาชนทุกคนเลย ในส่วนของเศรษฐกิจรัฐบาลต้องเร่งให้เกิดการฟื้นตัวอย่างรวดเร็วโดยการเปิดให้มีการทำงานภายในประเทศก่อน ถ้าสถานการณ์ดีขึ้นแล้วจึงเปิดให้ธุรกิจระหว่างประเทศเดินหน้าต่อไปได้ ส่วนของการช่วยเหลือชาวบ้านในชนบทไม่มั่นใจเหมือนกันว่าจะมีแนวทางอย่างไร เพราะปกติส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้อยู่บ้าน

นอกจากนี้ การกลับบ้านช่วงวิกฤตโควิด 19 ทำให้คนในชุมชนมีข้อกังวลใจต่ออนาคตการทำงาน เห็นความสำคัญของพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติ ตระหนักถึงความมั่นคงด้านสุขภาพและความมั่นคงด้านอาหารมากขึ้น บางหมู่บ้านมีความสนใจเกี่ยวกับการทำเกษตรแบบ

ผสมผสาน การปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ เพื่อสร้างอาหารให้กับครอบครัว รวมถึงการพลิกฟื้นพื้นที่อาหารหลังจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเขื่อนราชีไซสให้กลับคืนมา อีกทั้งบางหมู่บ้านมีการทำ “งานวิจัยไต้หวัน” โดยเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านใช้องค์ความรู้พื้นถิ่นในการพลิกฟื้นพื้นที่ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น ปลูกผักทาม เลี้ยงสัตว์ จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ปลูกมันแขง ปลูกพืชพื้นถิ่น และผลิตอาหารปลอดภัยเพื่อส่งขายในตลาดนัดสีเขียว ฯลฯ นอกจากนี้ชาวบ้านพยายามยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลในการเร่งจ่ายค่าชดเชยพื้นที่ที่รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน การเปิดประตูเขื่อนราชีไซสถาวร เพื่อพลิกฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของภูมิภาคให้กลับคืนมาโดยเร็ว ซึ่งจะนำไปสู่การรองรับการกลับมาของลูกหลานแรงงานและสถานการณ์วิกฤตอื่นๆ ในอนาคตที่อาจเกิดขึ้นอีก

“พื้นที่ทรัพยากรแม่น้ำมูนเปลี่ยนแปลงไปมาก การกลับมาอยู่บ้านจะไม่ต้องจ่ายหลายอย่าง จะต้องปรับเปลี่ยนชีวิตใหม่ เช่น ปลูกผักเพื่อลดรายจ่าย พื้นฟูพื้นที่นิเวศทามให้กลับคืนมา หลังจากนั้นสถานการณ์จะทำให้ทุกคนได้เริ่มนับหนึ่งใหม่อีกครั้ง การเริ่มต้นใหม่ที่ไม่มีเงินเก็บไม่มีเงินทุน ต่อไปจะใช้อะไรจะต้องคิดให้มากขึ้น ทางรอดของคนรุ่นใหม่ต้องเป็นอาชีพที่มีเงินเดือนหรืออาชีพที่มีรายรับและผลตอบแทนมากกว่าการทำนาปีละครั้ง การช่วยเหลือของรัฐบาลระยะสั้นถือว่าดี แต่การชดเชยให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนควรทำถึงอย่างรวดเร็วมากกว่าการสุ่มให้แบบนี้ กว่าโรคจะหาย กว่าเหตุการณ์จะดีขึ้น ชาวบ้านลำบาก งานรายวันหยุดชะงักขาดรายได้ไปตามๆ กัน หากพื้นที่ทรัพยากรแม่น้ำมูนกลับมาให้เป็นพื้นที่หากิน มีทรัพยากรหมุนเวียนทุกฤดู ส่งเสริมอาชีพให้คนวัยแรงงาน เช่น ทอเสื่อ ทอผ้าไหม ทำธุรกิจครัวเรือน ส่งเสริมด้านการตลาด” (จรินทร์พร พูลทรัพย์, 2563)

อภิปรายและสรุปผล

ประวัติศาสตร์โรคระบาดในสังคมลุ่มแม่น้ำมูนเกิดขึ้นหลายครั้ง นำไปสู่วิกฤตในมิติต่างๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงด้านสุขภาพ ความมั่นคงด้านทรัพยากร และความมั่นคงทางอาหาร ฯลฯ โดยสะท้อนผ่านโลกทัศน์ของคนลุ่มแม่น้ำมูนอย่างน้อย 4 มิติ คือ โลกทัศน์ต่อพิธีกรรมและพลังเหนือธรรมชาติ โลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตโควิด 19 โลกทัศน์ต่อคนในครอบครัว คนในชุมชน และสังคม และโลกทัศน์ต่อสถานการณ์วิกฤตในลุ่มแม่น้ำมูน การเข้าใจเกี่ยวกับ “โลกทัศน์” นำไปสู่ความเข้าใจระบบคิดและมุมมองของคนในสถานการณ์วิกฤตโรคระบาด ซึ่งคนท้องถิ่นมีมุมมองเชื่อมโยงถึงการพัฒนา “เขื่อนราชีไซส” ที่เป็นผลกระทบต่อพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่ดิน แม่น้ำมูน แม่น้ำสาขา และป่าบุงป่าทาม ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์

นอกจากนี้ ประเพณีแตกบ้านสะท้อนโลกทัศน์และความสัมพันธ์ระหว่าง “มนุษย์” กับ “ธรรมชาติ” และ “การใช้ประโยชน์” อีกทั้งเป็นโลกทัศน์ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ต้องการสร้างสำนึกการ

พึ่งพาทรัพยากรของคนท้องถิ่น ขณะที่ นโยบายการพัฒนา “เขื่อนราษีไศล” ที่มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่อระบบตลาดเสรีและความเป็นอยู่ที่ดีให้กับประชาชน กลับกลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการค้าขายของของคนท้องถิ่น ถูกผลักออกจากชนบทสู่เมือง และเป็นผลกระทบต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาพื้นถิ่น ความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสถานการณ์วิกฤตที่เมืองมีความเสี่ยงคนที่อาศัยอยู่ในเมืองต้องหันกลับมาพึ่งพิงชนบท แต่ต้องเผชิญปัญหาและผลกระทบที่หนักขึ้น

ขณะที่ บรรพบุรุษและผู้เฒ่าในหมู่บ้านยังคงรักษา ปฏิบัติตามจารีตประเพณี สะท้อนโลกทัศน์ของคนท้องถิ่นแฝงเร้นนัยยะสำคัญ เช่น การเคารพศาสนา ผีसाง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และธรรมชาติ ฯลฯ นอกจากนั้น การแตกบ้านยังเป็นการเปิดพื้นที่การเรียนรู้และวิถีการค้าขายของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาขนาดใหญ่ โลกทัศน์บ่งบอกถึงสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ การพึ่งพาอาศัยกันและกัน การมีชีวิตผูกโยงกับธรรมชาติมีความสำคัญและเป็น “ทางเลือก” และ “ทางรอด” ของชาวบ้านในสถานการณ์วิกฤตรุนแรง ซึ่งข้อมูลภาคสนามสะท้อนโลกทัศน์ของผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก วัยแรงงาน และผู้เฒ่า ที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตหลังการพัฒนาเขื่อนราษีไศลก่อนหน้านี้ ซึ่งผลักให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ทรัพยากรและท้องถิ่น แต่ยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง ขณะที่สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 กลายเป็น “วิกฤตซ้อนวิกฤต” ส่งผลกระทบต่ออย่างหนักต่อการจ้างงานและระบบเศรษฐกิจของประเทศและโลก ซึ่งโอกาสที่แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการต่างๆ อาจถูกเลิกจ้างกะทันหันอาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อหลังจากนี้ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์วิกฤตโควิด 19 ทำให้คนลุ่มแม่ น้ำมนเริ่มตระหนักถึงการกลับสู่ภูมิลาเนาและการพลิกฟื้นพื้นที่ทรัพยากรและการทบทวนการแก้ไขปัญหา “เขื่อนราษีไศล” และชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลควรการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างรวดเร็ว จะนำไปสู่ “ชีวิตปกติวิถีใหม่” (New Normal)¹⁵ ให้กับคนในสังคมลุ่มแม่ น้ำมนหลังวิกฤตโควิด 19 มากกว่าการให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือเยียวยาด้วยมาตรการ “เราไม่ทิ้งกัน” ซึ่งเป็นเพียงความช่วยเหลือระยะสั้น ไม่ทั่วถึง และไม่ยั่งยืน

สรุป

ในอดีตสังคมลุ่มแม่ น้ำมนมีการรับมือกับสถานการณ์วิกฤตผ่านประเพณีแตกบ้าน สะท้อนโลกทัศน์ท้องถิ่นที่มองความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเน้นการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น และสังคม อย่างไรก็ตาม แนวคิดแตกบ้านและคลื่นลูกที่สามเป็นเสียงของชาวบ้านในการอธิบายสถานการณ์วิกฤต

¹⁵ เมื่อไม่นานมานี้ ราชบัณฑิตยสภา ได้บัญญัติศัพท์ “New Normal” เพิ่มเข้ามา โดย รศ.มาลี บุญศิริพันธ์ และคณะ แปลว่า ความปกติใหม่ ฐานวิถีชีวิตใหม่ หมายถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่แตกต่างจากอดีตอันเนื่องมาจากมีบางสิ่งมากระทบจนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคยคาดหมายล่วงหน้าได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่มั่นคง.

(www.bangkokbiznews.com. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2563)

นับตั้งแต่การสร้างเขื่อนราษีไศลและวิกฤตโควิด 19 และผลกระทบของเขื่อนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชน และการกลับคืนถิ่นภูมิสำเนาที่เมืองไม่สามารถโอบอุ้มคนในชุมชนได้อีกต่อไป

อ้างอิง

- เกรียงไกร กองเล็ง. “ผี” ในสำนวนจีน: โลกทัศน์ของชาวจีนต่อมนุษย์และธรรมชาติ. มังรายสาร 2561;6(2):1-20.
- จักรพันธ์ แสงทอง. เทพปกรณัมกับโลกทัศน์ของสังคมกรีก. วารสารปรัชญาและศาสนา 2562;4(2):106-126.
- จักรมนตรี ชนะพันธ์. ประเพณีอีสาน “แตกบ้าน” ไม่ใช่ “บ้านแตก” พ่อแม่พี่น้องยังปรองดองกันดีอยู่. เว็บไซต์ https://www.silpa-mag.com/culture/article_7809. เข้าใช้ข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.
- ฉัตรวารินทร์ บุญเดช และคณะ. ความสัมพันธ์ระหว่าง ภาวะสุขภาพ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจในชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุของผู้สูงอายุในชุมชน. วารสารสภาการพยาบาล 2560;32(3):66-77.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. กบฏผีบาบผีบุญ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2546:432.
- ธันวา ใจเที่ยง และคณะ. แนวคิดรัฐ-เขตแห่งวัฒนธรรม: ข้อเสนอบนความหลากหลายทางชีวชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติพื้นเมือง. วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์ 2558;4(1):55-68.
- นันทชัย มหาจันทร์. ตำนานสร้างโลกของกลุ่มชนชาติไท-จ้วง: โลกทัศน์ ความเชื่อและพิธีกรรม. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 2561;26(52):304-328.
- บุษบา ทองอุปการ. เจอชื่อยะ: ความรู้ วิถีชีวิต และโลกทัศน์ของชาวไทยกะเหรี่ยงบ้านทิพเยะ จังหวัดกาญจนบุรี. วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) 2562;11(21):54-73.
- มธุรส ทิพยมงคลกุล. ระเบิดวิทยามิติศาสตร์ในงานสาธารณสุข. วารสารสาธารณสุขศาสตร์ 2555;24(3):44-54.
- วรเดช มีแสงรุทรกุล. นาคกับบาดาลโลก: พัฒนาการทางความเชื่อในโลกทัศน์ของชาวพุทธ. วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์ 2562:104-114.
- วรารัช มหามนตรี. ภาพิตสำนวน : ภาพสะท้อนโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิง. วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน 2556;5(2):9-58.
- ศิริพร มณีชูเกตุ. โลกทัศน์ของคนอินโดนีเซียจากภาพิต. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ 2559;4(2):62-78.
- ศรีรัฐ โกวงศ์. ระบบราชการไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. วารสารรัฐศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2559;3(1):43-64.
- สนิท ยืนศักดิ์. ความเชื่อและโลกทัศน์ในชุมชนแม่ใสผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 2562;27(53):181-202.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. “สุวรรณภูมิในอาเซียน: BLACK DEATH ความตายสีดำ ‘โรคห่า’ ภาพโรค จากจีนถึงไทย กำเนิดอยุธยา โขงประวัติศาสตร์โลก”. เว็บไซต์ https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_1967001. เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2563.

สุภาพร คงศิริรัตน์. โลกทัศน์ของลาวที่ปรากฏในคอลัมน์ “นานาสาระ” ของหนังสือพิมพ์เวียงจันทน์-ใหม่. โครงการวิจัยการส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม 2558:11.

อภิญวัฒน์ โพธิสาน. สารัตถะแห่งคติความเชื่อว่าด้วยผีและขวัญของลาวโซ่ง. **สารัตถะ: คติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง**. มหาสารคาม: สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2552:77.

อรรถวิทย์ รอดเจริญ และคณะ. โลกทัศน์ไสยศาสตร์ในพระราชพงศาวดาร: ลักษณะและการเปลี่ยนแปลง. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 2563;28(1):297-323.

เอี่ยมพร จรนามล. โลกทัศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. *Journal of Humanities and Social Sciences University of Phayao* 2013;1(3):28-38.

ผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูล

แก้ว (นามสมมติ). อายุ 23 ปี. ชาวบ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*.

เกษร ทองศรี. อายุ 61 ปี. ชาวบ้านจอมพระ ต.บึงบูรพ์ อ.บึงบูรพ์ จ.ศรีสะเกษ. *สัมภาษณ์*.

จรินทร์พร พูลทรัพย์. อายุ 39 ปี. ชาวบ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*.

เฉลิม. อายุ 50 ปี. ชาวบ้านไกลเสียด ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์. *สัมภาษณ์*.

นัด (นามสมมติ). อายุ 31 ปี. แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงใต้. *สัมภาษณ์*.

แม่แตงทำนอง กมลเลิศ. อายุ 62 ปี. ชาวบ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*.

แม่แตงทองพรรณ บุญปก. อายุ 66 ปี. ชาวบ้านไกลเสียด ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์. *สัมภาษณ์*.

สันติ บรรรเรื่องทอง. อายุ 51 ปี. ชาวบ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*.

สายชล มีจิตร. อายุ 40 ปี. ชาวบ้านหมากยาง ต.ท่าหาดยาว อ.โพนทราย จ.ร้อยเอ็ด. *สัมภาษณ์*.

สมศรี สมานสุข. อายุ 53 ปี. ชาวบ้านไกลเสียด ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์. *สัมภาษณ์*.